

Cuprins

<i>Lista abrevierilor</i>	7
<i>Lista tabelelor și figurilor</i>	9
Introducere	15
I. Epoca modernă timpurie	23
1.1. Aspecte definitorii ale modernității timpurii	25
1.2. Țările Române în secolele XVI-XVIII	27
1.2.1. Pre-concepții	27
1.2.2. Impactul dominației otomane	30
1.2.2.1. Presiunea economică otomană	32
1.2.2.2. Fiscalitatea	37
1.2.2.3. Comerțul	46
1.2.2.4. Structurile productive	48
1.2.3. Secolele XVII-XVIII - o perioadă de creștere economică și demografică	50
1.2.4. Limitele modernizării în Țările Române în timpul dominației otomane	60
1.3. Comparații europene	64
1.3.1. Danemarca - un regat la periferia Europei Apusene	64
1.3.2. Irlanda - instabilitatea britanică	77
1.3.3. Serbia - avantajele și dezavantajele subpăunirii otomane	82
1.3.4. Încercări de evaluare statistică	90
1.4. Concluzii parțiale	96
II. Secolul al XIX-lea	103
II.1. Revoluția industrială și amplificarea decalajelor economice	103
II.2. De la Principatele Române la Vechiul Regat sau de la periferia Imperiului Otoman la periferia Occidentului	107
II.2.1. Pre-concepții	107
II.2.2. Impactul Occidentului. Importul de mărfuri, mode și stiluri de viață	111
II.2.3. Impactul Occidentului. Exporturile românești de cereale	114
II.2.4. Impactul Occidentului? Structura socială din Vechiul Regat	123
II.2.5. Realizări și limite ale modernizării	130
II.3. Comparații europene	151
II.3.1. Danemarca - succesul promovării în liga economiilor dezvoltate	151
II.3.2. Irlanda - Marca Faminei ca răscruce a dezvoltării	167
II.3.3. Serbia - persistența subdezvoltării	177
II.3.4. Bilanț statistic	185
II.4. Concluzii parțiale	194

III. Epoca interbelică	205
III.1. Contradicțiile lumii interbelice	205
III.2. România Mare și eșecul ei economic	212
III.2.1. Pre-concepții	212
III.2.2. Bilanț statistic	214
III.2.3. Explicații ale eșecului	221
III.2.3.1. Impactul primului război mondial	221
III.2.3.2. Conjunctura agricolă	225
III.2.3.3. Conjunctura petrolieră	243
III.2.3.4. Naționalismul economic	250
III.2.3.5. Succesul limitat al anilor '30	260
III.2.3.6. Responsabilități interne și constrângeri externe	268
III.3. Comparații europene	274
III.3.1. Danemarca - consolidarea statutului de țară dezvoltată	274
III.3.2. Irlanda - tranzițiile consolidării statale	284
III.3.3. Iugoslavia - limitele succesului economic	291
III.4. Concluzii parțiale	303
IV. Epoca postbelică	315
IV.1. Epoca postbelică, între accelerarea creșterii economice și amplificarea decalajelor economice	315
IV.2. Experimental dezvoltării socialiste în România	325
IV.2.1. Pre-concepții	325
IV.2.2. Bilanț statistic	328
IV.2.3. Explicații și limite ale creșterii economice în socialism	332
IV.2.3.1. Impactul celui de-al doilea război mondial	332
IV.2.3.2. Politica de dezvoltare forțată. Investițiile	336
IV.2.3.3. Bilanțul industrializării	341
IV.2.3.4. Urbanizarea și implicațiile ei sociale	348
IV.2.3.5. Comerțul exterior	353
IV.2.3.6. Producția agricolă	361
IV.2.4. Eșecul economic al socialismului românesc	369
IV.2.4.1. Simptomele eșecului	369
IV.2.4.2. Studii sectoriale	373
IV.2.4.2.1. Turismul	374
IV.2.4.2.2. Transporturile	380
IV.2.4.2.3. Învățământul	385
IV.2.4.3. Explicații ale eșecului economic	392
IV.2.4.3.1. Conjunctura „secolului petrolier”	392
IV.2.4.3.2. Rolul personal al lui Ceaușescu	397
IV.2.4.3.3. Constrângerile sistemului politic și economic socialist	401
IV.3. Comparații europene	407
IV.3.1. Danemarca - prosperitatea consolidată	407
IV.3.2. Irlanda - „sigurul economic al Europei”	418
IV.3.3. Iugoslavia - modelul celui de-a treia căi	440
IV.4. Concluzii parțiale	457
V. Epilog. România după 1989 - avaturile integrării în Uniunea Europeană	465
În loc de concluzii. Înapoiere, decalaje și convergențe - cinci secole de experiențe europene	483
<i>Referințe bibliografice</i>	491
<i>Index de persoane</i>	517

O explicație adăugă deseori pentru performanța scăzută a exporturilor românești din anii 1830-1860 a fost cea a avaturilor amenajării canalului Sulina și șicanele autorităților ruse, care efectuau controlul sanitar la gurile Dunării și percepeau diverse taxe de trecere⁷². Cât de mult au contat aceste dificultăți și șicane este greu de calculat. În lipsa unor studii aplicate, care să le măsoare impactul asupra afacerilor diverșilor negustori, vom postula totuși că ele nu au influențat semnificativ volumul comerțului. Dacă îngrijirea defectuoasă a brațului Sulina ar fi fost atât de gravă, atunci ar fi trebuit ca un număr foarte mare de corăbii să eșueze sau să naufragieze în Delta; deși asemenea evenimente nu au lipsit, informațiile disponibile până acum documentează mai degrabă faptul că anual sute de corăbii au trecut cu succes prin gurile Dunării, fără ca pierderile să fie neobișnuit de mari. Dacă taxele impuse în Delta de autoritățile ruse ar fi fost atât de mari încât să elimine posibilitățile de a obține profit, atunci negustorii care ar fi suferit o dată din cauza acestor șicane fie ar fi dat faliment, fie s-ar fi reorientat spre alte destinații. Or, informațiile disponibile până acum arată numeroase cazuri de negustori care au continuat afacerile ani de-a rândul și nici nu au dat faliment. Aceste observații ne întăresc opinia că nu șicanele ruse sunt cu adevărat responsabile pentru înfrânarea relativă a creșterii exporturilor românești de cereale din primele decenii de după Tratatul de la Adrianopol.

Atunci care a fost motivul principal pentru care Principatele noastre au exportat cantități mai mari de cereale în anii 1830-1860? Surprinzător sau nu, problema cea mare a fost **producția insuficientă**. Stefan Welz a observat încă de mai multă vreme faptul că nivelul exporturilor românești de cereale a depășit în mai mare măsură de variațiile producției decât de prețuri. Pentru anii 1898-1910 el a calculat la grâu o corelație de 0,86 între volumul exportului și cel al producției aceluiași an (doar 0,31 corelația dintre volumul exportului și cel al producției anului precedent), iar la porumb o corelație de doar 0,18 între volumul exportului și cel al producției aceluiași an, dar 0,88 corelație între volumul exportului și cel al producției anului precedent. Această diferențiere era într-un fel de așteptat, deoarece grâul se recoltează la începutul verii și putea fi exportat încă în același an, în timp ce porumbul se recoltează prea târziu toamna pentru a mai fi exportat înainte de venirea iernii și înghețarea Dunării. În felul acesta, corelația export-producție era mult mai puternică decât corelația export-prețuri (-0,63), calculată prin raportarea prețurilor de export și la cantitatea reținută pentru consumul intern⁷³. Desigur, calculele lui Stefan Welz se referă la o perioadă relativ târzie; există însă destule indicii că ideea lor centrală, și anume faptul că volumul exporturilor a fost influențat mai mult de volumul producției decât de variațiile prețurilor, este valabilă și

Marea Britanie să varieze foarte mult de la un an la altul, în funcție de nivelul prețului de pe piața internă din acest stat (Mouzel 1988: 442). Concret, dacă prețul britanic al grâului creștea la peste 73 șilingi pe quarter, taxa vamală era de numai un șiling, ceea ce înseamnă că negustorului îi rămânau 72 de șilingi din vânzarea unui quarter de grâu; dacă prețul britanic era între 70 și 71 de șilingi pe quarter, taxele vamale erau de 10 șilingi și 8 penny, iar la prețuri mai scăzute taxele creșteau gradual, ajungând la nivelul de 34 șilingi și 8 penny dacă prețul britanic era între 52 și 53 de șilingi pe quarter, ceea ce înseamnă că în acest caz negustorului îi mai rămânau numai circa 14-15 șilingi din vânzarea unui quarter de grâu. Acest sistem făcea ca media multianuală a prețurilor să fie puțin relevantă pentru oportunitățile reale de afaceri. Totuși, se cuvine să observăm faptul că Marea Britanie a importat cereale în toată perioada de funcționare a sistemului taxelor în scări mobile și că în nici un an importurile nu au scăzut sub 150.000 de tone (Mitchell 2000: 403).

72. Cernovodanu 1986: 69-96, 108-119.

73. Welz 1982: 39.

pentru restul secolului al XIX-lea. Astfel, în iarna anului 1831, în contextul unei dispute cu guvernatorul rus Kisseleff, care considera prioritară asigurarea consumului intern, boierii interesați de exportul de cereale au argumentat că din recolta anului 1830 erau disponibile pentru export (după scăderea cantităților estimate pentru consumul intern și pentru sămânța necesară următorului ciclu productiv) 12.791 de chile de grâu și secară și 41.730 de chile de porumb⁷⁴, deci un total de circa 15-16.000 de tone; aceste cantități, reprezentau circa o șeptime din consumul intern și circa o optime din producția totală, erau doar cu foarte puțin mai mari decât volumul exporturilor moldovenești de cereale din anii 1812-1819 (o medie anuală de circa 15.000 de tone). Două concluzii se impun. Una privește perioada anterioară: informația din 1830 sugerează că și înainte de 1829 volumul relativ mic al exporturilor fusese determinat mai puțin de înfrunțurile otomane și probabil mai mult de mediocritatea capacității productive proprii. Cea de-a doua, mai importantă, este aceea că nivelul producției documentat pentru anul 1830 – echivalentul unui total de circa 110-120.000 de tone⁷⁵ – era prea mic pentru a îngădui exporturi cu adevărat spectaculoase. Alte dezavantaje erau preponderența copleșitoare a porumbului asupra cerealelor cerute în mai mare măsură pe piețele externe (grâul, secara) și faptul că porturile care aveau disponibilitățile cele mai mari de export (pe locul întâi Dorohoi, pe locul al doilea Roman) nu erau și cele mai bine plasate din punctul de vedere al posibilităților de transport. Chiar și estimările mult mai optimiste împărtășite în 1834 de marele logofăt Alexandru Ghica lui Charles de Bois-le-Comte, care indică o producție totală de circa 300.000 de tone de cereale anual, asupra cărora emisarul francez emite scrisese rezerve⁷⁶, indică faptul că potențialul de export al Moldovei era încă modest. Nici în cazul Țării Românești situația nu era mult mai bună: datele strănse în 1834 de Bois-le-Comte indică pentru anii 1831-1833 variații ale producției totale de cereale între circa 620.000 de tone și circa 950.000 de tone, cu o medie ceva mai mică de 750.000 de tone anual; dacă scădem consumul intern, disponibilul de export era sensibil mai mic de 100.000 de tone anual⁷⁷.

Este astfel evident faptul că, în primii ani de după 1829, piedica cea mai mare pentru exporturile românești de cereale era producția insuficientă. Această observație ni se pare importantă și pentru evaluarea situației de dinainte de 1829. Nici înainte de 1829 piedica principală în calea exporturilor românești de cereale nu au fost restricțiile otomane, și cu atât mai puțin un imposibil de documentat „monopol comercial otoman”; problema principală era și atunci slabul potențial productiv propriu, care, asociat cu marea capacitate de absorbție a Istanbulului, făcea ca exporturile românești să nu se îndrepte mai departe în lumea mediteraneană sau spre Occident. De altfel, Istanbulul a rămas principalul debușeu pentru cerealele românești și în primele decenii de după 1829.

Dar dacă impactul Tratatului de la Adrianopol asupra exporturilor românești de cereale a fost limitat, nu este mai puțin adevărat că în anii 1830-1870 au crescut treptat atât cererea din Europa Apuseană, cât și potențialul productiv al Principatelor Române și nivelul exporturilor lor. Eșalonat pe o perioadă relativ mare de timp, **sporul producției cerealiere** a fost considerabil. El a fost obținut mai ales pe cale extensivă, prin creșterea suprafețelor

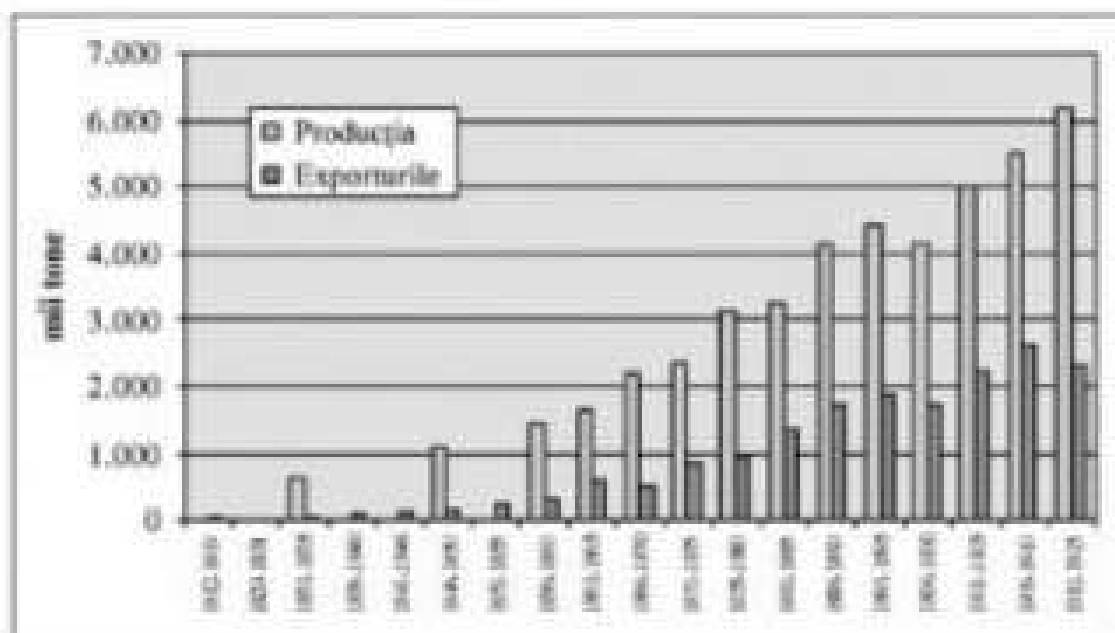
74. Istrati 1973: 215.

75. Aproximarea derivă dintr-o anumită nepotrivire a totalurilor indicate în tabelul sumativ din Istrati 1973: 215.

76. Căllăori XIX: III, 136.

77. Căllăori XIX: III, 104-105. De remarcat că aceste cifre sânt sensibil mai mari decât cele la care a ajuns Corfuz 1969: 339-343, ale cărui cifre indică pentru anii 1831-1833 o medie anuală de circa 409 de milioane deocale, adică doar puțin peste 500.000 de tone.

cultivate cu cereale și a forței de muncă folosite în agricultură și într-o măsură mai mică pe cale intensivă, prin creșterea productivității. În prima fază, sporul a fost mai rapid pentru Moldova, unde producția a ajuns la circa 300.000 de tone în 1850 și la circa 450.000 de tone în 1860⁷⁸. În cazul Țării Românești, evaluarea sporului este îngreunată de divergențele dintre cifrele diverselor surse cu privire la producția de la începutul anilor 1830; dincolo de aceste neconcordanțe, pentru începutul intervalului putem constata în mod ferm faptul că în 1850 producția ajunsese la circa 800.000 de tone, iar în 1861 a ajuns la circa un milion de tone⁷⁹. Dacă pentru anii 1830-1860 informațiile cantitative sunt uneori problematice, pentru perioada de după 1862 avem situații anuale ale producției de cereale⁸⁰. Aceste informații mai bogate ne îngăduie să folosim în analiză medii pe câte cinci ani, care permit atenuarea impactului fluctuațiilor aleatorii de la un an la altul și surprinderea mai clară a evoluțiilor pe termen mediu și lung; pe baza acestor medii, putem constata că în circa o jumătate de secol producția totală de cereale a crescut de la 1,7 milioane de tone în 1862-1866 la circa 6,2 milioane de tone în 1911-1915, adică de mai mult de 3,6 ori. Creșterea a fost ceva mai accentuată la grâu (0,5 milioane de tone în 1862-1866 și 2,2 milioane de tone în 1911-1915) decât la porumb (0,8 milioane de tone în 1862-1866 și 2,8 milioane de tone în 1911-1915), care totuși a rămas pe primul loc în majoritatea anilor⁸¹. În mod evident, cea mai mare parte a creșterii producției cerealiere se plasează după 1860, ceea ce explică și expansiunea relativ târzie a exporturilor.

Surse: Corfus 1969: 338-376; Corfus 1982: 338-360; Popovici 1963: 106 (capitol de Ecaterina Negruș); Avenciu: II, 519; pentru exporturi, vezi figura II.1.

Figura II.2. Exporturile în raport cu producția de cereale în Principatele Române în secolul al XIX-lea

78. Popovici 1963: 106 (capitol de Ecaterina Negruș).

79. Datele fragmentare pentru producția de cereale a Țării Românești au fost puase laolaltă de Corfus 1969: 338-379 și Corfus 1982: 338-360.

80. Avenciu: II, 515-516.

81. Avenciu 1997: 109.

Faptul că nivelul exporturilor a depășit în primul rând de capacitatea de producție nu trebuie să ne mire. Într-un fel, era o legătură tipică pentru economiile încă preponderent agricole („de tip vechi”) ale epocii moderne timpurii⁸². Se pune însă întrebarea în ce măsură sporul producției cerealiere a fost determinat de cererea de cereale pentru export. În absența unui studiu care să calculeze riguros ponderea diversilor factori în creșterea producției agricole românești din secolul al XIX-lea, ne vom mulțumi cu câteva observații generale. Astfel, este clar că interesul de a vinde cereale exportatorilor a motivat acțiunile multor mari proprietari și arendași. Faptul este vizibil încă de timpuriu, prin strădaniile pentru răspândirea culturii grâului de toamnă în anii 1830-1840⁸³. Pe de altă parte, pentru majoritatea producătorilor direcți exportul era o realitate îndepărtată, iar asigurarea consumului propriu prioritară, urmată de nevoia acoperirii obligațiilor către stăpânul de moșie și către stat. Preocuparea pentru autoconsum și sporul demografic au avut deci un rol important în creșterea producției cerealiere. Populația teritoriilor care au intrat în componența Vechiului Regat a crescut de la ceva mai mult de 2 milioane în 1800, la peste 2,5 milioane de locuitori în 1830, circa 3,9 milioane de locuitori în 1860 și circa 7,7 milioane de locuitori în 1915. Dacă ne vom raporta numai la perioada 1830-1914, atunci avem o creștere de circa trei ori a populației și de circa 10 ori a producției cerealiere. În mod evident, **sporul demografic și cererea la export s-au potențat reciproc în a determina profilul cerealier al economiei românești din secolul al XIX-lea.**

Capacitatea de export cerealier a crescut deci considerabil în România secolului al XIX-lea. Cea mai mare parte a acestui spor a fost realizată însă relativ târziu în cursul acestui secol. Or, perioada cea mai profitabilă pentru exporturile de cereale au fost anii 1846-1873. După această dată, prețurile de pe piețele occidentale au scăzut dramatic⁸⁴, cazul extrem fiind Marea Britanie (principalul importator european), unde în 1891-1895 mai aveau doar 51% din nivelul mediu al anilor 1871-1875⁸⁵; redresarea care a urmat după 1895 a fost doar parțială, până în 1914 prețurile occidentale nemaiatingând nivelurile de dinainte de 1873. Or, în perioada de prețuri ridicate exporturile românești de cereale, deși au cunoscut o tendință crescătoare, nu au depășit nivelul de un milion de tone anual. Acest prag a fost depășit abia în 1878, când prețurile începuseră deja să scadă. Cu alte cuvinte, din cauza incapacității de a-și spori suficient de rapid producția, **România a exportat cantitățile cele mai mari de cereale în condițiile unei conjuncturi relativ defavorabile.** Mai mult, în timp ce alte state au răspuns noilor condiții prin scăderea exporturilor de cereale și orientarea spre alte produse de export, România a continuat să-și accentueze orientarea cerealieră și după 1873.

Preponderența în creștere a cerealelor s-a reflectat și în structura exporturilor. În 1833 cerealele reprezentau, din punct de vedere valoric, numai circa o șesime din exporturile Țării Românești, pbsându-se în urma exporturilor de animale vii, care asigurau circa o jumătate din valoarea totală⁸⁶. Raportul s-a schimbat rapid, iar de la mijlocul anilor 1840 avem o clară

82. Kula 1970: 32-83; Grenier 1996: 269-298.

83. Corfas 1969: 297-298.

84. Cauza principală a acestui scăderi a fost concurența provocată de importul cerealelor ieftine din America, facilitată de scăderea costului transporturilor maritime. Studiul de pionierat pentru acest aspect a fost North 1958, depășit ulterior de Harley 1980. Mai nou, O'Rourke 1997, O'Rourke, Williamson 1999: 29-55 și Persson 2004.

85. Calculul nostru pe baza mediilor anuale din Mitchell 1988: 757; cf. Mulhall 1903: 469, Rostow 1978: 166 și graficul din Tracy 1989: 27; cf. și Adam, Marcu 1959: 344-346.

86. Platon 1999: 192.

preponderență a exporturilor de cereale. Statisticile moldovenești, mai complete decât cele ale Țării Românești, documentează clar această mutație. Astfel, în anii 1847-1859 cerealele au reprezentat 73% din exporturi, iar animalele și produsele animalești au scăzut sub 20%⁸⁷. Primatul cerealelor în cadrul exporturilor românești a continuat neștirbit în toată perioada de până la primul război mondial. Deși la un moment dat au crescut și exporturile de lemn și cele de petrol și produse petroliere, cerealele au continuat să dea peste două treimi din valoarea exporturilor în aproape toți anii de până la începutul primului război mondial, ponderea ajungând însă uneori și la peste 80%⁸⁸.

Un aspect mai trebuie clarificat. În cultura română a blăntuit ideea că România a fost „grânarul Europei”. Această idee a fost contrazisă de către Victor Axenciuc, care, după ce a trecut în revistă unele dintre cantitățile exportate, a conchis fără drept de apel: „[...] România nu a putut și nu putea să fie o bază prioritară de aprovizionare cu cereale a Europei, sau, cum a circulat legenda, grânarul Europei”⁸⁹. În ceea ce ne privește, am reluat analiza pe baza unui număr sporit de date, iar cifrele la care am ajuns confirmă evaluarea lui Victor Axenciuc. Exporturile românești de cereale au reprezentat sub 10% din importurile europene în anii 1854-1858⁹⁰, circa 10,3% în 1871-1875, 12,8% în 1891-1895 și 12,7% în 1911-1913⁹¹. Ponderea relativ modestă a cerealelor românești în aprovizionarea Europei industrializate contrastează cu rolul lor crucial în exporturile românești și în general în funcționarea economiei și societății românești; acest contrast reflectă însă caracterul periferic al integrării României moderne în economia mondială a secolului al XIX-lea.

II.2.4. *Impactul Occidentului ? Structura socială din Vechiul Regat*

Structura socială a cunoscut importante prefaceri în secolul al XIX-lea. La începutul secolului, Principatele Române erau societăți segmentate în stări juridice distincte. Principalele categorii sociale erau țăranii (care constituiau majoritatea populației), boierii, clerul, orășenii și robii țigani. Diferențieri existau și în rândurile fiecăreia dintre aceste categorii, unele fiind fixate juridic, altele doar izvorâte din realități sedimentate în timp. Vom menționa doar două aspecte aici. Primul privește țăranimea. După reformele de la mijlocul secolului al XVIII-lea, țăranii erau în principiu liberi juridic. Unii aveau și pământ propriu, mai ales în zonele de deal și de munte; unii trăiau însă pe moșii boieresti sau mândăstirești, fiind dependenți economic și social de stăpânii respectivelor domenii. Al doilea aspect privește boierimea. Aceasta s-a străduit să-și solidifice deosebirea față de restul societății și pentru aceasta a acceptat chiar și codificările domnești care legau statutul boieresc de exercitarea unei dregătorii; totuși, în primele decenii ale secolului al XIX-lea mai mulți domni au vândut masiv ranguri boieresti, ceea ce a facilitat mobilitatea socială ascendentă a unor noi îmbogățiți

87. Popovici 1963: tabelul aneex C (alături de N. Corivan și C. Turcu).

88. Ponderi anuale la Axenciuc III: 366-368. Excepție fac anii 1899 și 1900, când, din cauza recoltelor proaste, ponderea cerealelor a fost de „numai” 65,1 și respectiv 61,7%; la polul opus se situează anul 1893, când cerealele au reprezentat 91,3% din exporturile României.

89. Axenciuc 1999.

90. Comerțul internațional cu cereale a fost estimat pentru această perioadă la 4,1 milioane de tone anual, aproape integral îndreptate spre piețele din Europa Apusacă și Mediteraneană (Stern 1960: 58-60).

91. Mureșan 2006: 44-47 (articol de Bogdan Murgescu și Violeta Bratosini). Inutil de precizat faptul că aceste cifre reprezintă mai degrabă ordine de mărime aproximative decât date de precizie absolută.

(denumiți în epocă „ciocoi”), care au concurat cu boierii de vîgă mai veche. Constituirea statului modern a presupus și eliminarea împărțirii pe stări: în 1847 a fost abolită robia țiganilor, iar rangurile boieresti au fost eliminate prin Convenția de la Paris din 1858. Deși după această dată societatea era alcătuită din cetățeni avînd principial drepturi egale, elementele de stratificare s-au menținut, iar în unele privințe chiar s-au accentuat. Sistemul de vot censitar, statuat prin Constituția din 1866, este doar un exemplu pentru această diferențiere, care menținea într-o situație de inferioritate socială cea mai mare parte a populației țării. Acest fapt este valabil atât pentru Țărînime, care a continuat să formeze circa 80% din populația țării chiar și la începutul secolului XX, cât și pentru o parte din populația în creștere a orașelor.

Transformările din structura socială a orașelor au fost influențate masiv de procesul de conectare a societății românești la Occident. În secolul al XIX-lea orașele românești au crescut mai mult decît așezările rurale; totuși, ponderea lor în ansamblul populației nu a depășit 20% înainte de primul război mondial⁹². Creșterea a fost foarte inegală, cel mai mult evoluînd capitalele București și Iași (acesta din urmă stagnînd însă după pierderea statutului de capitală în 1862), orașele-porturi și cîteva noi centre industriale, în timp ce multe alte așezări urbane au stagnat⁹³. Potrivit lui Leonida Colescu, cea mai mare parte a sporului populației orașelor s-a datorat nu natalității proprii a acestora, ci mai ales fluxului migrator, iar în cadrul acestuia imigrații veniți din afara țării au depășit numeric sătenii năuți la oraș⁹⁴. Această observație este de natură să ne reamintească faptul că România secolului al XIX-lea a fost o țară de imigație și că aici s-au stabilit nu numai un număr considerabil de transilvăneni și evrei galicieni, ci și mulți specialiști și muncitori calificați veniți din diverse părți ale Europei Apusene și Centrale. Rolul acestor imigrații a fost considerabil atât în prefacerea peisajului urban, cât și în asigurarea funcționării statului modern și a economiei Vechiului Regat. Cu aceasta atingem o altă problemă: modificarea echilibrelor în interiorul societății urbane. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, categoriile cele mai numeroase ale populației urbane fuseseră alcătuite de meșteșugari și negustori.

92. Dacă statisticile moderne oferă o anumită certitudine cu privire la ponderea orașelor în pragul primului război mondial, părerile specialiștilor sunt controversate în legătură cu ritmurile creșterii urbane. Astfel, o parte dintre istorici precizează fără probleme împărțirea în așezări rurale și urbane făcîndu-se în recensămîntul din 1860, ceea ce îi face să accepte pentru această dată o pondere de 17,6% pentru populația urbană (Berindei 1992: 74; Iacob, Iacob 1995, I: 25); în acest caz, cea mai mare parte a creșterii ponderii orașelor s-a realizat în perioada anterioară Unirii Principatelor, în timp ce în cei 55 de ani de la această dată pînă la primul război mondial procentajul populației urbane a crescut doar cu circa 2%. Victor Aencuș contestă însă includerea în categoria orașelor a unor „îrugușoare cu 1.000-1.500 locuitori, fără nici un atribut urban, în afară de aglomerarea agricol-comercială” și propune rectificarea procentajului populației urbane în 1860 la 10,8% (Aencuș 1997: 197; pentru mai multe argumente și trimiteri bibliografice, vezi și Aencuș: II, 15-22); în acest caz, creșterea ponderii orașelor se împarte mai echilibrat pe parcursul întregului secol al XIX-lea.

93. Astfel, potrivit recensămîntului din 1912, statul român cuprîndea doar un oraș cu peste 100.000 de locuitori (București - 338.809 locuitori la 19 decembrie 1912) și doar alte cinci orașe cu peste 50.000 de locuitori (Iași - 75.882 de locuitori, dar în scădere față de 1899; Galați - 71.719 locuitori; Brăila - 64.730 de locuitori; Ploiești - 56.594 de locuitori; Craiova - 51.973 locuitori); de menționat faptul că cele 72 de localități clasificate drept orașe cuprîndeau și patru așezări care aveau mai puțin de 2.000 de locuitori (Mangalia, Cuzgun, Filipești și Baia de Aramă) (EIR: I, 332-333 - capitol de Ion Alexandrescu).

94. Colescu 1944: 38.